

פתרון הבחינה בגיאוגרפיה, 2 יח"ל קיץ 2012

שאלונים: 575, 057204

מוגש על-ידי: אורי רעי, עטרה נוסובסקי ואילנית גולדשטיין

מורים לגיאוגרפיה ברשת בתי הספר של יואל גבע

2 יחידות לימוד כחלק של בחינה מפוצלת ב- 5 יחידות לימוד

הפיתוח והתכנון המרחבי

בשאלון זה שבע שאלות, ומהן עליך לענות על ארבע שאלות בלבד.

שאלה 1- מדדי פיתוח

סעיף א'

הסבר המדדים, וכיצד הם מעידים על רמת פיתוח של מדינה:

(1) **תמ"ג** – סה"כ הרווחים של המדינה בענפי החקלאות, התעשייה והשירותים חלקי מספר האנשים במדינה.

ככל שהתמ"ג גבוה יותר, המדינה יותר מפותחת – כי תמ"ג גבוה מעיד בד"כ על נטל תלות נמוך (קבוצת מפרנסים גדולה לעומת קבוצת תלויים קטנה), וכן על תעסוקה רווחית בתעשייה עתירת ידע ובשירותים מתקדמים.

ככל שתמ"ג נמוך יותר, המדינה פחות מפותחת - כי נטל התלות גבוה והתעסוקה לא רווחית בחקלאות, בתעשייה עתירת כוח אדם ובשירותים בסיסיים.

(2) **צריכת אנרגיה לנפש** – סה"כ צריכת נפט חלקי מספר האנשים במדינה.

ככל שצריכת האנרגיה לנפש גבוהה יותר, המדינה יותר מפותחת - כי רמת החיים של האוכלוסייה גבוהה יותר ויש שימוש רב במכונות פרטיות, ובמוצרי חשמל ביתיים. כמו כן, מרכזי מסחר גדולים ותעשיות.

ככל שצריכת האנרגיה לנפש נמוכה יותר, המדינה פחות מפותחת - כי רמת החיים של האוכלוסייה נמוכה יותר, רמת המינוע נמוכה, אין שימוש רב במוצרי חשמל ביתיים, אין מרכזי מסחר ותעשייה גדולים.

סעיף ב'

ככל שמדינה מפותחת יותר והתמ"ג שלה גבוה יותר – האוכלוסייה בעלת הכנסה גבוהה, ורמת החיים גבוהה ולכן גם צריכת האנרגיה לנפש גבוהה.

מדינה יוצאת דופן – סין – במדינה זו צריכת האנרגיה לנפש גבוהה יותר מהתמ"ג, לכן סין לא נמצאת על הגרף המתאר את הקשר בין נתוני התמ"ג לנפש לבין נתוני צריכת אנרגיה לנפש, אלא נמצאת רחוק ממנו. בסין צריכת האנרגיה לנפש גבוהה בגלל תהליך תיעוש מואץ – של תעשייה

עתירת כוח אדם הזקוקה לחשמל רב. אבל מנגד התמ"ג נמוך היות ותעשייה עתירת כוח אדם לא רווחית ותשלום השכר לפועלים בסין נמוך מאוד.

סעיף ג'

מגבלות של כל אחד מהמדדים:

תמ"ג:

- אינו מכיל את המגזר הבלתי פורמאלי.
- תמ"ג בדולרים אינו שווה כוח קנייה בכל המדינות.
- תמ"ג ממוצע אינו מייצג את המציאות כאשר יש פערים גדולים בין עשירים לעניים.

צריכת אנרגיה:

- צריכת אנרגיה עלולה להיות נמוכה בשל תשתית מפותחת של תחבורה ציבורית, ולא בשל רמת חיים נמוכה (כמו ביפן).
- במדינות תת מפותחות לא מביאים בחשבון מקורות אנרגיה מסורתיים כמו שריפת גללים של בע"ח, או שריפת עצים לצורכי אנרגיה.

שאלה 2- קולוניאליזם, גלובליזציה והאחדה תרבותית

סעיף א'

האחדה תרבותית – כאשר מדינה קולוניאלית מביאה למושבות (קולוניאליות) שפה, סגנון בנייה, תרבות לפעמים אף בכפייה ומשליטה אותם על המדינה.

דוגמאות:

- (1) שפה - באוגנדה השפה הרשמית היא אנגלית, ובמדינה נוהגים בצד ימין כמו באנגליה ובדרום אמריקה השפה הרשמית היא ספרדית.
- (2) סגנון בניה - השפעה של תרבות ספרד על המושבות ביבשת אמריקה הדרומית באה לידי ביטוי בסגנון בנייה ספרדי, כאשר התרבות האינדיאנית העתיקה נעלמה.
- (3) השפעה דתית – בדרום אמריקה ובאפריקה ניכרת השפעה של התפשטות הנצרות.

סעיף ב'

(על התלמיד לתת שתי דוגמאות בלבד)

דוגמאות להאחדה תרבותית בעקבות תהליכי הגלובליזציה כיום:

- (1) תרבות המקדונלד'ס
 - (2) כניסת שימוש בכרטיסי אשראי
 - (3) צמיחת קניונים
 - (4) לבוש ושימוש במותגי אופנה
 - (5) מוסיקה וסרטים מערביים
- תהליך ההאחדה כיום מכונה "אמריקניזציה" ויוצר חלחול של התרבות המערבית בכל חלקי העולם.

סעיף ג'

הטענה הכתובה היא נכונה. בתהליך הגלובליזציה מתקיימים מאפיינים דומים לתהליכים שהתקיימו בתקופה הקולוניאלית. להלן שני נימוקים/נקודות דמיון בין גלובליזציה וקולוניאליזם:

- **ניצול כוח עבודה** – בשני התהליכים נעשה ניצול של כוח העבודה. בתקופה הקולוניאלית האדם נוצל ואף שועבד לטובת הכובש האירופאי. בעידן הגלובליזציה כוח העבודה הזול בעולם המתפתח מנוצל ע"י חברות רב לאומיות. האנשים עובדים בשכר נמוך, ללא תנאים סוציאליים.
- **תלות בעולם המפותח** – בתקופה הקולוניאלית הייתה תלות ישירה של הקולוניות בעולם המפותח. הקולוניות היו תחת כיבוש ושועבדו בתלות מוחלטת. כיום בעידן הגלובליזציה, קיימת תלות כלכלית של העולם המתפתח בעולם המפותח. תלות שבאה לידי ביטוי בחברות הרב לאומיות ובחוזים קשיחים ולא הוגנים.

שאלה 3- אגלומרציה

סעיף א'

אגלומרציה היא התקבצות מרחבית של אנשים, יישובים ופעילויות כלכליות, פוליטיות ותרבותיות לשם הפקת תועלת הדדית.

המנגנון המביא לצמיחת האגלומרציה מבוסס על **יתרון לגודל**. ככל שעסק, עיר או אזור גדולים יותר – כך הם יעילים יותר, ולפיכך הם רווחיים יותר. כאשר במקום מסוים מתחילה להתרחש צמיחה כלכלית, נמשכים אליו עוד ועוד עסקים, עוד ועוד עובדים, המעוניינים להשתתף בתהליך הצמיחה וליהנות מן היתרונות הנוצרים במקום. העסקים נהנים מריכוז כוח עבודה מקצועי, ובמקום מתפתחים גם שירותים נלווים. העובדים נהנים ממגוון רב של מקורות פרנסה. עלויות הייצור של עסקים המצויים בקרבת עסקים אחרים יורדות, כי הם חולקים תשתיות ושירותים משותפים, ומאגר מקצועי של כוח אדם. ההצלחה הכלכלית של העסקים מביאה לעלייה בשכר העובדים, ואל המקום נמשכים עובדים חדשים, בעקבותיהם מגיעים למקום עסקים נוספים – וכן הלאה.

סעיף ב'

אגלומרציה ביפן:

ביפן לפי המפה הסכמתית יש שלוש ערים שבהן מתבצעת אגלומרציה, אחת מהן היא העיר **טוקיו**. טוקיו היא **עיר הבירה** של יפן היא חלק מהגלעין של יפן – גלעין מדיני וגלעין כלכלי. אזור הגלעין נחשב כאזור המפותח ביותר של המדינה ולכן הוא משמש כאגלומרציה כי יש בו התקבצות גדולה של אנשים ופעילויות כלכליות. בנוסף לכך טוקיו היא גם **עיר נמל** השוכנת לחוף מפרץ סגור. לעיר נמל יש קשרים מסחריים בינלאומיים אשר מעודדים את האגלומרציה. חשוב לציין כי **המבנה המישורי** בו נמצאת טוקיו מאפשרת התפתחות מטרופולינית המעודדת את תהליך האגלומרציה.

סעיף ג'

לדעתי האגלומרציה עשויה לצמצם פערים מרחביים בין גלעין לשוליים במדינה. ניתן להתבסס על הניסיון של בריה"מ, שהרי מדינה זו שהייתה תחת שלטון קומוניסטי פעלה בצורה יזומה והשקיעה בשוליים יותר מכל מדינה אחרת בעולם, וצמצום הפערים בא לידי ביטוי בתשתיות בשוליים המזרחיים של המדינה ובהעברת פרויקטים כלכליים גדולים של תעשייה. למרות כל המאמצים בריה"מ נכשלה מבחינה כלכלית.

עפ"י התיאוריה של הגיאוגרפיה הכלכלית החדשה, לתהליך האגלומרציה יש השפעות חיוביות לטווח הארוך. הצמיחה המתרכזת באגלומרציה תחלחל עם הזמן לאזורי השוליים ותביא לעלייה ברמת החיים של כלל תושבי המדינה. ככל שהגלעין חזק יותר, כך יהיה החלחול אל השוליים מהיר יותר. הדרך לפיתוח עוברת, אם כך, דרך אי השוויון המרחבי, והפערים בין גלעין לשוליים אינם אלא זמניים.

שאלה 4- כלכתה (קלקטה) – מיקום ושימושי קרקע

סעיף א'

שני גורמי מיקום של כלכלתה:

- 1) מוצא ימי – כלכלתה שוכנת בחוף מפרץ בנגל. מיקום זה מאפשר לה לפתח נמל, בסביבתו התפתחו תעשיות, מסחר ומוקדי תעסוקה שתורמים להתפתחות העיר.
- 2) טופוגרפיה – כלכלתה נמצאת בטופוגרפיה מישורית. טופוגרפיה זו נוחה וזולה לפיתוח התיישבות, חקלאות ותשתיות ותרמה לפיתוח העיר.
- 3) קרקעות פוריות – כלכלתה נמצאת בדלתא של נהר הגנגה. בשפך הנהר אדמת סחף פוריה, עשירה בחומרים אורגניים. קרקע זו תורמת לפיתוח חקלאי, יוצרת מקומות עבודה ומעודדת התיישבות.

סעיף ב'

שלושה שימושי קרקע המסומנים במפת שימושי הקרקע בכלכלתה:

- 1) מרכז עסקים – מרכז העסקים ממוקם במרכז העיר. זהו אזור המע"ר של העיר. באזור זה מחירי הקרקע הם היקרים ביותר והתשתיות התחבורתיות אל המע"ר רחבות.
- 2) אזור תעשייה – אזורי התעשייה הכבדה ממוקמים בשולי העיר, רחוק מהמרכז ובסמוך לנתיבי תחבורה ראשיים כמו נהר ומסילות רכבת. הגורמים: אזור התעשייה תופס שטחים נרחבים, מחירי הקרקע בשולי העיר זולים יחסית ולכן התעשייה מתמקדת בשוליים. בנוסף, אזורי תעשייה כבדה יוצרים זיהום אוויר ומטרדים סביבתיים ולכן ממקמים אותם רחוק ממרכז העיר.
- 3) משכנות עוני – משכנות העוני נמצאים בשולי העיר. אלו הם שטחים נרחבים, נטושים ומזוהמים שברובם שכונות פלישה שהן שכונות עוני המאפיינות ערים ככלכתה. הגורמים: סביב העיר נמצאים שטחים ריקים ומוזנחים, אוכלוסייה שברובה מהגרת מהכפרים, מתיישבת באופן ארעי בכל שטח פנוי. שכונות אלה מתאפיינות ברמה סוציו-אקונומית נמוכה, בנייה מחומרים זמינים, תשתיות לקויות או היעדר תשתיות בכלל.

סעיף ג'

שינוי אחד באזור המע"ר:

- 1) צמצום או התרחבות בשטח המע"ר בהתאמה לעוצמת הפעילות הכלכלית של העיר. הגורם: ככל שעוצמת הפעילות הכלכלית בעיר גדלה, כך שטח המע"ר יילך ויתרחב ולהיפך.
- 2) תהליך של הרס מבנים ישנים לטובת בנייה רוויה, הקמת מגדלים לגובה. הגורם: מבנים רבים באזור המע"ר הם מבנים ישנים, נמוכים. מחירי הקרקע במע"ר גבוהים ולכן, מתוך תועלת כלכלית, הורסים את המבנים הנמוכים לטובת מבנים גבוהים.
- 3) תהליך של שימור ושיקום – אזור המע"ר שהוא לרוב אזור ישן, היסטורי, עובר תהליכים של שיפוץ ושיקום מבנים ותשתיות כחלק מתהליך ההתחדשות העירונית. לצד תהליכי השיקום נעשה תהליך של שימור מבנים ישנים בעלי ערך היסטורי כחלק מתפיסת פיתוח בר-קיימא. הגורם: תפיסת פיתוח בר-קיימא השואפת לפתח ולחדש את המרחב העירוני לצד שימור מבנים היסטוריים בעלי ערך תרבותי למען הדורות הבאים.

שאלה 5- התחדשות עירונית

סעיף א'

תיאור תהליכים בהתחדשות עירונית:

התברגנות – זהו תהליך שבו צעירים, לרוב רווקים, ממעמד חברתי כלכלי בינוני עד גבוה, משכילים, חוזרים מהפרוורים לשכונות היסטוריות במרכז העיר הגדולה. בתהליך זה השכונה ההיסטורית הישנה, הופכת להיות צעירה יותר, בתים עוברים תהליך של שיפוץ, עם הזמן נכנסת יותר ויותר אוכלוסייה צעירה ואמידה, התשתיות עוברות תהליך של שיפוץ והאיזור העירוני הישן ההיסטורי עובר תהליך של התחדשות. בתהליך זה, השכונה ההיסטורית שהתאפיינה בתשתית נמוכה, מבנים ישנים, אוכלוסייה מבוגרת ברמה חברתית כלכלית נמוכה עוברת תהליך של התחדשות.

פינוי-בינוי – זהו תהליך שבו יזמים בונים שכונה חדשה בבנייה רוויה, בניה לגובה. שכונה זו מהווה חלופה לאוכלוסייה אותה מפנים משכונה ישנה בעיר. בתהליך זה מפנים אזור ישן לא מפותח בעיר, המבנים הישנים נהרסים ואת מיקומם מחליפה שכונה חדשה.

שיקום שכונות – זהו תהליך שבו שכונות המאפיינות אוכלוסייה ממעמד חברתי כלכלי נמוך עוברות תהליך של שיקום שהוא חלק מתהליכי ההתחדשות העירונית. שכונות אלה מתאפיינות בתשתית רעועה, מבנים ישנים, אבטלה ומצוקה חברתית. בתהליך שיקום השכונות נעשה שיקום בתחום הפיזי הכולל שיקום המבנים והתשתיות. בנוסף, לעיתים נעשה תהליך של סיוע לאוכלוסייה במטרה להשתלב בשוק העבודה ולסייע במצוקות חברתיות.

סעיף ב'

התברגנות:

יתרון - תורם לתהליך ההתחדשות העירונית. מצמצם את בעיית הנסיגה העירונית.
חסרון – מגדיל את תופעת ההתבדלות החברתית בעיר ואף את הפערים בין שכונה זו לשכונות אחרות ברמת פיתוח נמוכה.

פינוי-בינוי:

יתרון – תורם לתהליך ההתחדשות העירונית. משפר את החזות העירונית. יש הטוענים שזה מצמצם אזורים של אוכלוסיות חלשות ומסייע להן בהשתלבות בעיר.

חסרון – החיסרון הבולט הוא שתהליך זה איננו תורם באמת לעליית רמת החיים של האוכלוסייה החלשה שפונתה. תהליך זה גורם להעתקה של המצוקה לאזורים אחרים בעיר ואף מחריף אותן.

שיקום שכונות:

יתרון – תורם לתהליך התחדשות העירונית. מסייע לאוכלוסייה להרחיב את הבית ותורם לחזות החיצונית ואיכות החיים בשכונה.

חסרון – במקרים רבים מתקיים שיקום בתחום הפיזי בלבד ולמעשה אין פיתרון אמיתי למצוקה של האוכלוסייה באותה שכונה.

סעיף ג'

לתהליך השימור השפעה דו כיוונית לתהליכי הפיתוח העירוני. מצד אחד, תהליך השימור אינו מעכב את הפיתוח העירוני. תהליכי השימור בעיר הם תהליכי שימור מקיימים. תהליכי השימור מתקיימים במקביל לתהליכי הפיתוח וההתחדשות. ההתחדשות העירונית באה לידי ביטוי גם בתהליך השימור של מבנים ואתרים היסטוריים כאשר אתרים אלה הופכים למוקד תירותי, למוזיאון, מרכז תרבותי ובדרך זו תורמים אף הם להתליכי הפיתוח וההתחדשות.

מאידך, יש הטוענים, בעיקר יזמים ובעלי אינטרסים כי תהליכי השימור מגבילים את תהליך הפיתוח. לטענתם תהליך ההתחדשות מחייב הרס של מבנים ישנים, כדי לאפשר התחדשות אמיתית.

כפי שניתן להבין, לתפיסתי ולדעתי, תהליך השימור אינו מעכב את תהליך ההתחדשות.

שאלה 6- סוגי חקלאות

סעיף א'

שני טיפוסים של חקלאות במדינות פחות מפותחות:

חקלאות לקיום – שלושה טיפוסים מרכזיים בחקלאות לקיום: חקלאות נדודים, רעייה נוודית, אורז לח.

חקלאות לקיום מתאפיינת כחקלאות מסורתית, הרמה הטכנולוגית נמוכה, המשק מנוהל ע"י בני המשפחה, זהו משק מעורב ומרבית התוצרת החקלאית משמשת לצריכת המשפחה. מעט העודפים מיועדים למסחר.

חקלאות מסחרית - זוהי חקלאות מודרנית, חקלאות מסחרית המתאפיינת במשקים חקלאיים גדולים, כל התוצרת החקלאית משמשת לצורכי מסחר ושיווק. לרוב זהו משק מונוקולטרי, משק מתמחה. בעולם המתפתח מרבית החקלאות המסחרית מתקיימת ע"י חברות רב לאומיות, חברות מטע. אלה הן יזמים מהעולם המפותח הרוכשים קרקעות בעולם המתפתח ונעזרים בכוח עבודה זול מקומי.

סעיף ב'

להלן הקשר בין כל אחד מטיפוסי החקלאות לרמת הפיתוח של המדינה :
חקלאות לקיום / חקלאות מסורתית - חקלאות מסורתית מאפיינת מדינות ברמת פיתוח נמוכה, רמה טכנולוגית נמוכה, רמת מיכון נמוכה, שימוש רב בידיים עובדות, תנובת גידולים לשטח נמוכה. חקלאות זו מאפיינת את רוב המרחב הכפרי בעולם המתפתח.
חקלאות מסחרית / חקלאות מודרנית - חקלאות מודרנית מאפיינת מעט מהאזורים הכפריים בעולם המתפתח. רובה מתקיימת ע"י חברות רב לאומיות, חברות מטע. חקלאות מסחרית מאפיינת לרוב עולם מפותח אך היא מתקיימת גם בעולם מתפתח.

סעיף ג'

חקלאות תאגידיה היא חקלאות מסחרית, חקלאות מודרנית. בחקלאות זו כל תהליכי הייצור/הגידול נעשים ע"י חברות עסקיות. תהליך הגידול כולו מנוהל כעסק מסחרי מתוך תפיסה כלכלית רווחית. כיום מתקיימות חברות תאגידיות בתחום החקלאות גם בעולם המתפתח כאשר יזמים מהעולם המפותח מקיימים חקלאות זו בשטחי העולם המתפתח.
 גורם אחד לגידול היקף החקלאות התאגידיה בעולם :
גלובליזציה - כחלק מתהליכי הגלובליזציה בעולם מתרחבת הפעילות הכלכלית, התאגידיה גם בתחום החקלאות.

שאלה 7- מחצבות וסביבה

סעיף א'

המפגע הסביבתי שנוצר בעקבות כריה וחציבה בתמונה אחת :
הרס הנוף הטבעי - תהליך החציבה יוצר פצע בנוף, פוגע במערכת החי והצומח במקום.

סעיף ב'

שני מפגעים סביבתיים נוספים הנוצרים בעקבות כרייה וחציבה :

- 1) זיהום אוויר - שטח המחצבה או המכרה הפתוח גורם להתפזרות של חלקיקים מהקרקע. חלקיקים אלה גורמים לזיהום אוויר העלול לפגוע באוכלוסיות המתגוררות בסמוך.
- 2) זיהום קרקע ומקורות מים - שטח המחצבה או המכרה הפתוח מותירים על פני הקרקע ערמות של אבנים וחומרים שנחשפו בתהליך החציבה. חומרים אלה מזוהמים היות ותהליך ההפרדה נעשה באמצעים כימיים וכאשר יורד גשם הם מזוהמים את הקרקע ואת מי התהום.

סעיף ג'

העיקרון הסביבתי שבא לידי ביטוי בתמונה מספר 2 הוא :
 פיתוח סביבתי מקיים, פיתוח בר-קיימא, קיימות. עפ"י עיקרון זה תהליכי הפיתוח נעשים תוך תכנון ושאיפה לצמצם את הנזק הסביבתי, לשמר את דרכי הטבע והנוף למען הדורות הבאים.

עיקרון זה בא לידי ביטוי בתמונה באופן הבא:

התמונה מציגה אזור של מחצבה או מכרה שעבר תהליך של שיקום. היזמים חויבו בחוזים לשקם את אזור המחצבה. המחצבה שהייתה מפגע סביבתי הופכת לפארק ירוק שמאפשר ניצול של השטח לטובת המרחב והופך אותו מאזור של מפגע לאזור מקיים, אזור שמשמר ותורם למרחב.